

'Ah, mijn lieve dame, gaat u zitten. Dat leven van u viel niet mee, hè?'

door Frits de Lange

'Ik heb zo weinig klassiek pastoraat verricht dat ik nauwelijks aan een ziekbed of een doodsbed heb gestaan. (...) Ik heb nog geen ervaring opgedaan met de dood van mijn ouders (...) Ik heb de mijne gisteren nog gezien: ze zijn vijf- en vierentachtig, nog goed ter been, verliefd als meer dan zestig jaar geleden en druk bezig met de schoonmaak in hun oude woning. Nee, ik heb uiteindelijk de dood nauwelijks meegemaakt, noch in mijzelf, noch rondom me heen.' Dat schreef de theoloog Jacques Pohier in 1985, nadat de rooms-katholieke kerk hem zijn leerbevoegdheid had ontnomen en uit zijn priesterambt had gezet. Ruim tien jaar later publiceert dezelfde Pohier een geruchtmakend boek, waarin hij vijf gevallen van hulp bij zelfdoding beschrijft waarbij hijzelf actief betrokken was. Vier keer daarvan stampt hij de slaapmiddelen, vier keer geeft hij een insuline-injectie om er zeker van te zijn dat ze ook dodelijk zullen zijn. Hij kan, op grond van deze bekentenis in zijn jongste boek *La Mort Opportune* (Seuil 1998) in Frankrijk voor moord worden vervolgd.

Jacques Pohier (1926) trad op 20-jarige leeftijd in bij de dominicanen, werd priester en groeide uit tot een spraakmakend theoloog, die creatieve verbindingen zocht tussen het gedachtegoed van Thomas van Aquino en de moderne menswetenschappen, met name de psychoanalyse. Hij doceerde jarenlang aan Le Saulchoir, de prestigieuze Franse priesteropleiding, tot hij in conflict kwam met Rome over zijn boek *Als ik God zeg* (1977). Daarin bestreed Pohier het geloof in het hiernamaals, dat hij beschouwt als een menselijke, al te menselijk projectie van het verlangen naar onsterfelijkheid. Pohier wil dat mensen in God geloven om God zelf, en niet omdat Hij hen op een gemakkelijke manier van hun doodsangst zou verlossen. Het Vaticaan oordeelde echter dat hij het geloof in zijn zenuw had geraakt. In 1979 werd hem door Rome meegedeeld dat hij niet meer mocht preken, niet meer mocht doceren en niet meer als priester de eucharistie mocht bedienen.

Maatschappelijk monddood gemaakt, bezon Pohier zich vervolgens op zijn toekomst. Innerlijk maakte hij zich los van zijn kerk door het schrijven van een volgend boek, *God in fragmenten* (1985), een persoonlijk relaas van het ontbindingsproces van zijn traditionele geloof. Uiterlijk begon hij aan een nieuwe maatschappelijke carrière: hij treedt uit zijn orde, huwt en wordt lid van de Franse vereniging voor Vrijwillige Euthanasie (Association pour le Droit de Mourir dans la Dignité, ADMD). Daar doet hij eerst de administratie, maar later wordt hij er secretaris-generaal en – van 1992 tot 1995 – zelfs voorzitter. Vanaf 1995 is hij lid van het bestuur van de World Federation of Right to Die Societies, waarbij ook de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie is aangesloten.

Van priester tot pleitbezorger van euthanasie, van mystiek godsgelovige tot militant verdediger van het ‘recht van levenden op hun eigen levenseinde’ (de ondertitel van *La Mort opportune*) - er lijkt een radicale breuk in het leven van Pohier te hebben plaatsgevonden. Is Pohier een ontspoorde katholiek, definitief van zijn geloof gevallen? Toch blijkt er een opmerkelijke coherentie in zijn ontwikkeling te bespeuren. Ook als theoloog schuwde hij de confrontatie niet en stoorde zich weinig aan de lijn van Rome. Zo nam hij het in de jaren zeventig al op voor de legalisering van abortus. Tegelijk wenst hij voor zijn huidige standpunt over euthanasie nog steeds en nadrukkelijk een theologische verantwoording te geven. Hij mag dan priester af zijn, een gelovige theoloog blijft hij. Zijn publieke strijd voor de legalisering van het recht op euthanasie beschouwt hij ten diepste als een conflict tussen twee Godsbeelden: de despotische God, die mensen tot het leven veroordeelt, en de liefdevolle God, die het leven schenkt zodat wij er in vrijheid over mogen beschikken. Het is een en dezelfde Pohier, ook na zijn breuk met de kerk. Al was het alleen al omdat het nog steeds de dood is, die hem obsedeert. Nu weliswaar niet meer als het theologische vraagstuk van de verrijzenis, maar als het morele dilemma van de ene mens de andere helpt te sterven.

Tien jaar later blijkt de dood nu ook in Pohiers eigen naaste omgeving binnen te dringen. We krijgen in *La mort opportune* nu niet meer, zoals in zijn vorige boek, de idylle van zijn grijze en goedlachse ouders te horen, maar het aangrijpende relaas van zijn inmiddels dementerende vader. En ook doet Pohier het verhaal van de moeder van zijn schoonmoeder, een vrouw waarvoor hij een bijzondere

genegenheid koestert. Een erudiete, markante hoogbejaarde dame, die over haar eigen gezondheid altijd zei: ‘tot 85 ging het nog’. Als Pohier tijdens het diner een citaat van Verlaine niet zo gauw paraat had, wist zij het hele gedicht te declameren. Duizenden verzen van Baudelaire, Toulet, Péguy, Claudel en vele anderen kende ze uit het hoofd. Dan, op haar 91e, gaat haar gezondheid snel achteruit. Ze wordt kinds, verliest al haar waardigheid. Ze is blind, doof, stom, verlamd. De ongearticuleerde klanken die ze nog voortbrengt zijn nauwelijks nog van een betekenis te voorzien. ‘Ik zag haar terug in haar rolstoel, in de salon. We hadden een plaat opgezet van Fauré, waarvan we wisten dat zij er erg van hield: niets, niets, niets.’

Zo worden we voorgesteld aan Pohiers hele naaste familie. Zijn eigen moeder had geluk; zij overleed plotseling, toen ze 89 was: een hartaanval, nadat ze haar straatje had geschrobd en de gordijnen had gewassen. Maar zijn schoonmoeder is nu inmiddels ook 90, blind, incontinent, en totaal geïmmobiliseerd door een combinatie van Parkinson en reuma. Haar geest is nog redelijk helder, maar hoe lang zal dat nog duren? Ze zal straks sterven na een periode waarin ze geen wens of gevoel meer heeft kunnen uiten, misschien niet eens meer kon ervaren. Pohier concludeert: ‘Zo wil ik niet overleven. Ik wens voor mijzelf vandaag zo’n mengeling van dood en leven, in zulke omstandigheden, niet te accepteren. Zo’n “leven” zou voor mij persoonlijk een grote ramp betekenen, en ik wil niet dat het voor mijn naaste omgeving net zo’n grote ramp zal zijn. Als ik dan nog mensen om me heen heb, die voor me kunnen zorgen, wat niet evident is als ik de tachtig gepasseerd zal zijn. Ik beschouw zo’n vorm van overleven als een vloek, en de dood in dat geval als een zegen. Wij hebben er over gesproken, mijn vrouw en ik. Zoals we er nu over denken, willen we dit niet.’

De kroniek van de vijf gevallen van zelfdoding waarbij Pohier assisteerde, is het sluitstuk van een zorgvuldig opgebouwd pleidooi voor het recht van mensen om hun eigen dood te sterven. Er is voor Pohier eigenlijk maar één argument waarom het in de euthanasiediscussie moet gaan, en dat is: autonomie. Voor hem geen zachte dood uit barmhartigheid of medelijden (mercy killing), maar uitsluitend uit respect voor het zelfgekozen levenseinde. Respect, dat ook daadwerkelijk er toe kan leiden dat je behulpzaam bent bij de uitvoering ervan. Enige tijd geleden signaleerde Margo Trappenburg in *Letter & Geest* hoe in Nederland de discussie over euthanasie steeds minder gevoerd wordt binnen een medisch-professioneel regime, en

steeds meer binnen dat van de autonomie. Niet de vraag of een arts euthanasie mag plegen, maar of je als burger anderen mag helpen zelf een eind te maken aan hun leven is aan de orde. Bij Pohier kan men goed zien waar een dergelijk standpunt toe leidt. Hij wil niets liever dan het euthanasiedebat radicaal ontmedicaliseren. Pohier zegt dat in een land waarin 70% van alle sterfgevallen in ziekenhuizen en verpleeginrichtingen en slechts 30% thuis plaats vindt (in Nederland ligt dat precies omgekeerd). Een land ook, waar de medische stand nog duidelijk paternalistische trekken vertoont. Hij vindt echter dat het niet de dokter, maar de patiënt is, die uiteindelijk over zijn levenslot mag beslissen. Euthanasie daarom is een sociaal, geen medisch-ethisch probleem. Niet de relatie van de arts tot de dood, maar die van de patiënt tot zijn leven is in het geding. De euthanasie of hulp bij zelfdoding vraagt wel om medische *assistentie* (de medicijnen, de injectie), maar is op zichzelf geen medische *handeling*. Vergelijk het met een abortus: ook daar komt een arts te hulp bij de uitvoering, maar de beslissing is die van de vrouw en niet van de arts. De moraliteit van de menselijke existentie is in het geding, niet zozeer die van de medische professie, die haar ten dienste staat. En als het om de existentie staat, rest ons niets anders en hogers dan het respect voor de vrijheid om zelf de meest fundamentele keuzes in het eigen leven te maken. Een keuze, die tenslotte ook een keuze voor de eigen dood kan inhouden.

Beluister hier niet een pleidooi voor de heroïek van de zelfmoordenaar, die zijn eigen vrijheid in de ultieme daad van zelfontkenning tenslotte toch nog één keer weet te bevestigen. De zelfgeresigseerde dood aan het eind van het leven is voor Pohier niet de wanhopige ontkenning van dat leven, maar de harmonische voltooiing ervan. De dood is op dat moment geen vijand, maar een partner van het leven. Pohier verliest zich door dat te zeggen niet in een morbide flirt met de dood, maar verwoordt naar zijn mening in feite niets anders dan een collectief gerijpt inzicht uit een langdurige culturele ontwikkeling. Onze verhouding in het Westen tot de dood is in de laatste eeuwen ingrijpend veranderd. De gemiddelde levensverwachting van mensen is zo toegenomen, dat de dood voor de meesten van ons niet meer als een verraderlijke overvaller komt, maar als een weldadige verlosser. Honderden generaties lang stierf een kwart van de kinderen in het eerste levensjaar en haalde de helft van de mensen de twintig niet. Nu is de zuigelingensterfte teruggebracht tot onder de één procent en worden we met gemak vijfenzeventig. En de sterken onder ons die eenmaal de zeventig hebben gehaald, mogen er nu statistisch van

uitgaan dat ze er nog dertien jaar bij krijgen. De dood is vergrijsd, een ouderdomsdood geworden.

Geen wonder dat we nu anders tegen de verhouding van dood en leven aankijken dan vroeger. Als het bestaan niets anders te bieden heeft dan een opeenstapeling van oorlogsgeweld, epidemieën en hongersnoden, ligt het toch voor de hand om het leven als een ballingschap te beschouwen? De meeste religies beschrijven het aardse leven dan ook als een tranendal, een mengsel van schuld en tragiek, het voorportaal van hemel en hel. Wij daarentegen kunnen voor het eerst in de mensheidsgeschiedenis iets van het leven maken. Het, als het meezit, zelfs vitaal uitbuiten tot het uitgewoed en uitgedoofd is, en wij oud en der dagen zat geworden zijn. De dood, eeuwenlang vooral een vloek, wordt in dat geval een zegen. De dood, ooit 'de laatste vijand' (Paulus), wordt dan tenslotte een vriend.

Zegt ook de moderne wetenschap in feite niet hetzelfde? De dood is een onmisbare voorwaarde voor het leven, constateren biologen op grond van hun inzicht in genen en cellen. 'Als het leven de moeder van de dood is, dan baart op zijn beurt de dood het leven en geeft het eeuwigheidswaarde,' schrijft de Franse evolutiebioloog François Jacob. De heilige Franciscus van Assisi, die ooit 'zuster dood' bezong, krijgt tenslotte van de wetenschapper gelijk. Wij dragen de dood als een intieme metgezel in ons mee. Het inzicht: 'de dood hoort bij het leven' is voor Pohier meer dan een cliché. Het staat voor een diepe levenswaarheid die in de natuur verankerd ligt. De dood is geen ziekte, maar behoort – mits hij tactvol op tijd komt – tot de binnenvoering van het leven. Zij moet niet worden geweerd, maar geïntegreerd.

We zijn er in onze hoog ontwikkelde beschaving eindelijk in geslaagd de dood zo op afstand te zetten, dat hij als zegen en niet meer als vloek komt. We kunnen hem nu zakelijk beoordelen en van zijn mythische tover ontdoen. Dan moeten we dat nu eindelijk, aldus Pohier, ook eens in onze houding tegenover het sterven willen verdisconteren. Elk mondig mens zou de gelegenheid moeten hebben, om met de onvermijdelijke dood een akkoord te kunnen sluiten. De dood moet als het even kan 'op-port-uun' zijn, zegt Pohier. Hij speelt in de titel van zijn boek met de oorspronkelijke betekenis van dat woord: elk mens moet zijn leven zo mogelijk zelf in de haven (le port) van de dood kunnen afmeren. Dat hij daarbij soms een arts als loods ontbiedt om hem daarbij behulpzaam te zijn, is begrijpelijk. Maar hier stuiten we op een paradoxaal gegeven: de loods neemt soms het roer helemaal over.

Hij is ingehuurd, maar gedraagt zich als eigenaar. De dokter die ons helpt de dood buiten de deur te houden, houdt zo verkrampt en halsstarrig die deur op slot, dat hij hem niet meer weet te openen als het moet. Hij blijft in zijn verbeterde *acharnement thérapeutique* maar dóór behandelen, en weet niet van ophouden. Hij weerhoudt ons er op die manier van onze eigen dood toe te eigenen. En zo wordt de dood toch nog weer een grimmige vijand. Nu is hij niet meer de sluipmoordenaar die van achteren aanvalt, zoals in de middeleeuwen, maar de beul en treiteraar, die zijn vuile klus zo lang mogelijk weet te rekken. The old man's friend, zoals vroeger een fatale longontsteking werd genoemd, mag niet meer op ziekenbezoek komen. Voor veel hoogbejaarden wordt het levenseinde daarmee tot een mengeling van leven en dood, een weken, maanden, soms jarenlang 'geprolongeerde dood'.

Dat is beneden onze menselijke waardigheid. Als wij vinden dat bij waardig mens zijn behoort dat wij ons leven zelf zo veel mogelijk vorm mogen geven, dan geldt dat ook voor zijn intieme sluitstuk, onze dood. Zelf het moment en de manier van sterven kiezen, dat is voor Pohier de ultieme bevestiging van de mondigheid die aan elk mens toekomt. In zijn nadruk op respect voor autonomie, lijkt Pohier op het eerste gezicht meer een seculiere liberaal dan een gelovige katholiek. Maar hij hecht er aan een *theologische* verantwoording van zijn geloof in de mondigheid van de mens te geven. Hij beroept zich niet op redelijkheid van de Franse Revolutie, maar liever op die van Thomas van Aquino, die ooit stelde dat God de mens zo heeft toegerust dat hij 'oorsprong en principe van zijn eigen handelen is'. Het beschikken over de eigen dood is mogelijk dankzij het geloof in een Schepper die het leven als een geschenk aanbiedt aan de mens. Wat is een gift waard waarbij de gever zegt: 'ik geef het wel, maar het blijft van mij? En als ik het weer terug wil, neem ik zonder te vragen het terug!' Voor Pohier is de ethische discussie rondom euthanasie ten diepste een godsdiensttwist: welke God dien jij, de Meester en Despoot die mensen tot slaven maakt, of de God van het Verbond die in vrijheid met mensen wil verkeren?

Respect voor autonomie. Wie daarop a zegt moet ook b zeggen: als je vrij bent om te kiezen hoe te leven, dan moet je ook vrij kunnen zijn om te kiezen hoe te sterven. In zekere zin geeft de wetgeving daarvoor ook wel de ruimte: zelfdoding is in het liberale Westen geen criminele daad, waarvoor je vervolgd kunt worden. Maar *hulp* bij zelfdoding wel. Pohier vindt dit inconsistent. Iemand die een ander helpt om pijnloos te sterven, doet niets anders dan diens wens op een waardige dood

respecteren. Hoe kun je een wens, waarbij een beroep op je hulp wordt gedaan, respecteren, zonder ruimte te bieden voor de mogelijkheid hem ook daadwerkelijk te honoreren? Vandaar Pohiers pleidooi om euthanasie en hulp bij zelfdoding uit het strafrecht te halen, en als een elementair mensenrecht (het recht van de mens op zijn eigen levenseinde) in de wet op te nemen. Vandaar ook zijn eigen bereidheid om, zo lang dat nog niet het geval is, burgerlijk ongehoorzaam te zijn: hijzelf overtrad de wet vijf maal clandestien en maakt dat in zijn boek publiek, in de hoop dat ooit geen mens zoiets nog in het geniep hoeft te doen.

De 'kleine kroniek' van vijf sterfgevallen, bedoeld als sluitstuk van het boek, vormt misschien wel het hart er van. Het plaatst het voorgaande radicale pleidooi voor zelfbeschikking in elk geval in een merkwaardig, ambivalent daglicht. Het brengt bij de lezer die het betoog tot dan toe redelijk vond klinken - zo verging het mij althans - opeens gevoelens van huiver teweeg. Het is duidelijk, Pohier is geen dubieuze 'euthanasiast', iemand die met verdachte graagte mensen helpt sterven. Euthanasie beschouwt hij, zo zegt hij, als een uiterste middel. Zijn pleidooi ervoor komt pas nadat hij uitvoerig de noodzaak van een verbetering van de palliatieve zorg heeft verwoord. Als niets, maar dan ook niets meer helpt, komt euthanasie en hulp bij zelfdoding in beeld en eerder niet, dat is blijkbaar zijn opvatting. En dan nog alleen als het om hoogbejaarden en zeer ernstig zieken gaat. Euthanasie is een optie, zo stelt hij keer op keer, alleen dan wanneer een mens geen andere keuze meer heeft dan twee manieren om te sterven, een harde en zachte dood. Zij is niet aan de orde als het om een keuze tussen leven en dood gaat.

Maar wanneer is die keus werkelijk aan orde? Daarover kan men met Pohier ingrijpend van mening verschillen, nadat men zijn kroniek heeft gelezen. In alle beschreven gevallen betrof het hoogbejaarde mensen, die al langere tijd lid, vrijwilliger of bestuurslid waren van de ADMD, waar Pohier werkzaam is. De eerste keer, begin 1987, is Pohier maar zijdelings betrokken. Simone Chruhon, een gedistingeerde dame van 76 jaar, heeft kanker in een vergevorderd stadium en is opgenomen in het ziekenhuis. Zij wordt door haar vriendin (ook lid van het ADMD) geholpen bij het innemen van de overdosis slaapmiddelen; deze dient haar tenslotte ook een insuline-injectie toe. Pohier moet op de gang op de uitkijk staan, om te voorkomen dat er verplegend personeel komt. De 'sfeer is kalm en teder', meldt hij. Alle sporen van hun aanwezigheid worden uitgewist. Zij 'omhelsden de bewusteloze

Simone, en verlieten het ziekenhuis en gingen naar huis.’ Elke keer als hij er nog aan denkt, aldus Pohier in zijn kroniek, komt bij hem de mengeling van ernst en lichtvoetigheid terug die eigen was aan dat moment. ‘Ik kan de lezer niet verhelen dat ik heb gevoel heb dat me die dag een eer – en zelfs een genade – te beurt is gevallen.’

Dezelfde religieuze wijding verleent Pohier aan de andere gevallen. Telkens als hij het sterven van de betrokkenen beschrijft, verheft zich de toon en bedient Pohier zich van de plechtstatige stijlfiguur van de ‘*passé simple*’. De begrafenis van het echtpaar Gilbert en Edith Brunet – daarover straks meer – noemt hij ‘de mooiste begrafenis, waarvan het me gegeven is die meegemaakt te hebben. Ik zeg met opzet: “gegeven”, want het is werkelijk een geschenk, een genadegave (voor mij wil dat heel wat zeggen), die Gilbert en Edith Brunet me geschonken hebben.’ Later is Pohier nog betrokken bij het levenseinde van twee hoogbejaarde dames, maar dan is hijzelf degene die telkens de medicijnen stampt en de insuline toedient. In het ene geval betreft het een mevrouw, die volgens zijn beschrijving in een totale affectieve woestijn leeft. Ze heeft, na een leven in het buitenland als echtgenote van een inmiddels lang overleden diplomaat, niemand meer in het leven: geen man, geen kind, geen familie, geen land, geen geschiedenis. Als Pohier haar helpt te sterven, moet hij denken aan die keer dat hij als priester aan een oude dame het sacrament van de stervenden bediende en tegen haar zei: ‘Weet u mevrouw, volgens mij, als God bestaat, is het eerste wat Hij straks tegen u zal zeggen: Ah, mijn lieve dame, gaat u zitten. Dat leven van u viel niet mee, hè? Cette vie, ça a été dur, hein?’ Hij zegt het nu niet, maar achteraf denkt hij wel: ‘Inderdaad, ze heeft een rotleven gehad, maar gelukkig viel haar dood nog een beetje mee.’ Ondanks de tragiek van het moment, is er opnieuw weer die gewijde sfeer, waarbij de stervende een zekere blijdschap, ‘in elk geval een soort serene vreugde’ uitstraalt. Bijna elke keer wanneer Pohier zijn hulp bij zelfdoding verleent, is er, voordat de kwark of de jus d’orange met gestampte slaapmiddelen wordt genuttigd, ook nog een fles champagne die wordt ontkurkt. De flûtes worden nadien wel weer zorgvuldig afgewassen en in de kast gezet. Het feestje van de dood moet stiekem worden gevierd.

Het meest onthutsend is Pohiers getuigenis van zijn assistentie bij de dood van het echtpaar Gilbert en Edith Brunet. Een perfect geval van *euthanasie à deux*. Beiden zijn voor in de tachtig, erudiet, maatschappelijk geslaagd, levenslustig en kerngezond. Met één merkwaardige eigenschap: keer op keer spreken ze publiekelijk hun

voornemen uit dat ze samen willen sterven op een door henzelf bepaald moment. Ze zijn dan ook beiden actief lid van de ADMD en behoren tot de radicale vleugel. Ze willen dood, voordat ze dement worden of tot een last voor hun omgeving. En, zo zeggen ze er telkens bij, 'dan maar liever een beetje te vroeg dan te laat'. Ook hun kinderen zijn ingelicht over dit voornemen. Bij een paar van hen kan het plan wel 'intellectueel' op instemming rekenen, maar gevoelsmatig niet. Pohier is daarvan op de hoogte als hij het echtpaar in de lente van 1988, op hun verzoek zijn hulp aanbiedt bij hun gezamenlijke zelfdoding. Hun wens was voor hem op zichzelf doorslaggevend, maar hij doet het met des te meer bereidheid, nadat hij ten kantore van de ADMD heeft kunnen constateren dat Gilbert, die bekend stond om zijn zorgvuldigheid, binnen vijf minuten zijn woorden twee, drie keer begon te herhalen, zonder zich daarvan bewust te zijn. Hijzelf bemerkt dat op den duur, en erkent vervolgens tegenover Pohier dat ook zijn vrouw de laatste tijd wel eens verdwaalt in de berging en in de kelder van hun appartement. Zij vinden beiden daarom dat het nu zover is.

En opnieuw voltrekt zich dan het inmiddels vertrouwde hulp-bij-zelfdodingsprocédé, nu *à deux*. Op zaterdag 3 september 1988 is er wéér champagne, heerst er weer die kalme, vredige en ontspannen sfeer. Pohier wil het echtpaar alleen laten na het innemen van de slaapmiddelen, maar hij houdt hen op hun verzoek gezelschap tot ze in een diepe slaap gevallen zijn. Hij dient hen de insuline toe, omhelst hen, en gaat weg, niet zonder de injectiespuit, de lege ampullen en de extra sleutel van de huisdeur, die hij achter zich op slot draait, mee te nemen. Het echtpaar heeft suïcide gepleegd, en niemand mag weten dat zij daarbij geholpen zijn.

Hoe moet Pohier zich gevoeld hebben? Hij wist even later de sporen van zijn daad uit, door, als een moordenaar in een B-film, de bewijsresten in de Seine te gooien. En hij maakt vervolgens melding van de uitvaart van het echtpaar als 'de mooiste begrafenis' uit zijn leven. 'Tot het eind van mijn leven zal ik blij en trots er op zijn dat ik deze mensen, die in staat waren hun dood zo te beleven, gekend heb. Ik kan alleen maar hopen dat het voor mij mogelijk zal zijn hun voorbeeld te volgen.' Geen zweem van twijfel, geen enkel gevoel van aarzeling of onzekerheid. Wat ging er in hem om, toen hij na zijn daad in de bus naar huis terug reed, hoe heeft hij die nacht erop geslapen? Pohier maakt niet de indruk dat hij die prangende mix van schuldgevoelens en verantwoordelijkheidsbesef herkent, die elke arts overvalt die ooit bij een euthanasie betrokken is geweest. Ook al zou hij hem tenslotte

bevestigend hebben kunnen beantwoorden, zelfs de vraag: heb ik er wel goed aan gedaan? komt niet in hem op.

En dat terwijl men zich toch kan afvragen of er bij deze twee mensen sprake was van de keuze tussen twee manieren van sterven (de kenmerkende voorwaarde die Pohier aan euthanasie of hulp bij zelfdoding stelt), of niet gewoon tussen leven en dood. Hier lijkt 'autonomie' inderdaad het enige argument dat telt, en is de vraag of mensen daarnaast ook ondraaglijk, uitzichtloos lijden niet aan de orde. Je hoeft voor Pohier blijkbaar niet stervende te zijn, om een ander te kunnen vragen je te helpen sterven. Je hoeft alleen maar dood te willen. Niet de aftakeling, maar de angst voor aftakeling is immers voldoende reden om de hulp van derden daarbij te legitimeren.

Pohier verwijst regelmatig naar de Nederlandse euthanasieregeling, voor hem het lichtend voorbeeld voor de Franse. In Nederland is en blijft – ook in de nieuwe, voorgestelde wetgeving – echter het criterium van ondraaglijk, uitzichtloos lijden gelden. Dat is een moeilijk vast te stellen voorwaarde, zeggen critici, want wie bepaalt wanneer dat het geval is? Minstens ook de arts, wordt er dan gezegd. Daarom zal zich de euthanasieregeling in Nederland ook niet gemakkelijk laten ontmedicaliseren. Ook een psychiater moet, wil hij in ons land aan strafvervolgung ontkomen, de existentiële wens van een patiënt om niet verder te willen leven kunnen verantwoorden in termen van gezondheid en ziekte, hoe moeizaam – vergelijk het geval van de psychiater B.E. Chabot en zijn patiënte Nettie B. – dat soms ook gaat. De arts vervult in dit proces niet alleen de rol van de deskundige, maar vertegenwoordigt immers ook de samenleving, die tegen mensen zegt: 'we laten je niet zomaar gaan, alleen als het echt niet anders meer kan.' Bij Pohier is deze bemiddelende derde, deze lastige buitenstaander, helemaal uit het debat weggefilterd. De wetgeving die hij voorstelt beschermt het exclusieve recht van de enkeling die dood wil, maar garandeert niet dat er anderen zijn die hem of haar niet zomaar kwijt willen. En ook dat behoort bij de beschermende functie van het recht.

Ik weet echter tenslotte niet wat meer bevreedt: Pohiers argumentatie, die voor discussie vatbaar is en minstens op zijn consistentie mag worden ondervraagd, of het totale gebrek aan innerlijke twijfel, de ontkenning van elke dubbelzinnigheid in de verantwoording van zijn eigen handelen. Elk mens, die actief

betrokken raakt bij de dood van een ander, moet zich een weg banen door troebel water, afgezien van de beslissingen die hij uiteindelijk neemt. Bij Pohier overheerst echter cartesiaanse helderheid, ten einde toe. Men kan bewondering hebben voor zijn onverschrokken moed, maar tegelijk ook bang zijn voor de griezelige soort vastberadenheid, dat hij belichaamt.